

VATICAANSE BEMOEIENISSEN MET DE NEDERLANDSE POLITIEK

Over een conflict tussen de rooms-katholieke kerk en de priester-politicus dr. H.J.A.M. Schaepman in 1894

P.A.M. Arntzenius

1. Inleiding

Aan het einde van de vorige eeuw valt een vrij intensieve, zij het niet openlijk tentoongespreide, rooms-katholieke inmenging in Nederlandse politieke aangelegenheden te constateren. Zo waren er Vaticaanse bemoeienissen met de dienstplicht- en leerplichtkwestie en met het vraagstuk van het gezantschap bij de paus. Ook de uitbreiding van het kiesrecht hield Rome bezig. In 1894 ontving de priester-politicus dr. H.J.A.M. Schaepman (1844-1903) een boodschap van paus Leo XIII. Hieruit bleek dat de paus van Schaepman verlangde dat hij zijn vooruitstrevende standpunt inzake de kiesrechtuitbreiding zou wijzigen. Tien dagen later kreeg Schaepman van zijn bisschop een politiek spreekverbod opgelegd.

Deze bijdrage gaat nader in op de bemoeienis van de rooms-katholieke kerk met de kiesrechtkwestie in 1894. Hierbij is gebruik gemaakt van documenten uit het *Archivio Segreto Vaticano*, het Geheim Vaticaan Archief.¹

2. Achtergronden

Schaepman, naast priester tevens de leider van de katholieke leden van de Tweede Kamer (de zogenaamde katholieke kamerclub), heeft de inmenging van de katholieke kerk van drie - onderling met elkaar in contact staande - zijden ervaren. C. Bottemanne, bisschop van Haarlem, was in kerkelijke aangelegenheden zijn meerdere. Verder bemoeide de in Den Haag gevestigde vertegenwoordiger van het Vaticaan, internuntius B. Lorenzelli, zich met deze aangelegenheid. Hij voorzag het Vaticaan behalve van informatie over kerkelijke kwesties ook veelvuldig van zijn politieke observaties. En ten slotte was er natuurlijk de hoogste gezaghebbende van de katholieken, paus Leo XIII. Alle drie waren zij van mening dat Schaepman met zijn ideeën over samenwerking met de anti-revolutionairen en zijn pleidooi voor een forse uitbreiding van het kiesrecht en sociale wetgeving te ver ging.

De vaak heimelijke politieke inmenging van deze katholieke gezagsdragers vond plaats tegen de achtergrond van de doorgaans gespannen betrekkingen tussen het overwegend protestantse Nederland en het Vaticaan. Weliswaar waren in 1853 in Nederland de na de Reformatie verdwenen bisdommen weer ingesteld, maar dit had wèl een ongemeen felle anti-papistische volksagitatie tot gevolg - bekend geworden als de 'Aprilbeweging' van 1853. De verhoudingen werden er niet beter op toen Nederland in 1872 besloot om als reactie op de voltooiing van de Italiaanse eenwording en het verlies van het wereldlijk gezag van de paus, zijn gezantschap in het Vaticaan op te heffen.

3. De kieswetvoorstellen van Tak van Poortvliet

In de zomer van 1893 legde de vooruitstrevende liberale minister van Binnenlandse Zaken, J.P.R. Tak van Poortvliet, aan de Tweede Kamer een door de grondwet verlangd wetsvoorstel tot uitbreiding van het kiesrecht voor. Dit voorstel voorzag in de toekenning van het kiesrecht aan allen die konden lezen en schrijven en die in hun eigen onderhoud konden voorzien. Er onstond een hevige oppositie bij alle geledingen in de Tweede Kamer. Zelfs de landloper en de beroepsbedelaar, die door geen enkele instelling van weldadigheid bedeed werden, zouden zo tot het kiesrecht worden geroepen! De minister trachtte enigszins aan de bezwaren tegemoet te komen door als eis van welstand het bezit van een vaste woning voor te stellen. Weer regende het amendementen, want op deze wijze zouden ook krotbewoners hun stem mogen uitbrengen. Schaepman, bijkans de enige onder de katholieke kamerleden in wie Tak een medestander had gevonden, repliceerde daarop: 'Wanneer men geen krotbewoners onder de kiezers wil hebben, moet men de krotten opruimen.' Schaepman werd door deze uitspraak maandenlang door een groot deel van de katholieke pers verguisd.² Uiteindelijk trok Tak zijn wetsvoorstel in, nadat de Tweede Kamer het amendement-De Meyier had aangenomen. Tak meende hierin zijn oorspronkelijke voorstel niet meer te kunnen terug vinden. Terwijl de regering aanbleef, werd de Kamer op 20 maart 1894 ontbonden om de kiezers de mogelijkheid te geven een oordeel uit te spreken. Een van de meest chaotische verkiezingscampagnes uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis brak aan, die louter in het teken stond van pro of contra Tak. In de stembusstrijd bestreden 'Takkianen' en 'anti-Takkianen' uit alle partijen elkaar fel.

4. Rapport van internuntius Lorenzelli

In katholieke kringen moest men weinig van de plannen van Tak van Poortvliet hebben. Al op de dag dat de ontbinding der Kamer werd uitgesproken, stelden enige katholieke kamerleden een tot de bevolking gericht manifest op. Hierin werd het wetsvoorstel van Tak als ongrondwettig bestempeld.

Bovendien werden de katholieke kiezers in dit manifest aangespoord hun stem op een 'anti-Takkiaan' (en dus niet op Schaepman) uit te brengen. Alvorens het manifest in de kranten te publiceren, werd aan alle katholieke kamerleden verzocht dit stuk te ondertekenen. De door de internuntius en bisschop Bottemanne uitgeoefende druk op Schaepman ten spijt, was de 'roomse doctor' bijna de enige van de katholieke kamerleden die niet van zins was hiertoe over te gaan. Internuntius Lorenzelli besloot vervolgens de paus hiervan op de hoogte te brengen. Al enige tijd was hij bezig een rapport over de dissidente Schaepman op te stellen. De paus had hem hiertoe al op 11 december 1893, via zijn Vaticaanse staatssecretaris kardinaal M. Rampolla, verzocht. Dit rapport moest op gedetailleerde wijze zowel de positieve berichten als de klachten bevatten, die over Schaepman in omloop waren.³

Op 30 maart 1894 verstuurde Lorenzelli zijn rapport aan staatssecretaris Rampolla.⁴ De internuntius ving zijn ontboezemingen aan met de weergave van Schaepmans superioriteit op literair, poëtisch en oratorisch terrein. Daarnaast had Lorenzelli waargenomen dat Schaepmans moraal en zuiverheid van priesterlijke zeden boven de kleinste argwaan waren verheven. Zou Schaepman wat dat betreft minder 'ferm' zijn geweest, dan had hij dat bij 'duizend gelegenheden' kunnen laten merken: 'Inderdaad, zeer vaak bevindt hij zich in allerlei soorten bijeenkomsten van de hoogste standen, waar het niet ontbreekt aan dames, echtgenotes en dochters van afgevaardigden en andere politici. En niettegenstaande dit alles is de lof over zijn onberispelijkheid unaniem, zowel van zijn vrienden als van zijn tegenstanders, Katholieken en Protestanten, leken en priesters, Jezuiten en Redemptoristen, allen sluiten de kleinste opmerking op dit punt uit.' Met deze loftuitingen was de internuntius over de kwaliteiten van Schaepman uitgepraat en wist hij slechts nog aantijgingen, vier in getal en oplopend in ernst, neer te schrijven.

Het eerste verwijt betrof Schaepmans financiële positie. 'Men richt tot Dr. Schaepman de beschuldiging dat hij te luxueus leeft en daarom grote schulden heeft, die hij niet betaalt en die hij niet kan betalen. Over deze beschuldiging, die men vooral in het diocees van Haarlem tot Schaepman richt, te beginnen bij de Bisschop die bij allen bekend staat om zijn praatjes, moet ik zeggen, dat de schulden niet zijn ontstaan door zijn luxueuze leven, maar door de uitgaven die Dr. Schaepman spendeert aan moderne werken om zich op de hoogte te houden van de politieke wetenschappen en de letteren, en door de uitgaven die hij doet aan reizen die hij maakt met een analoog doel, als "grand homme politique". Bovendien heeft hij reeds een groot deel van die schulden betaald met de 23.000 gulden die hem geschonken zijn door zijn katholieke aanhangers ter gelegenheid van de 25e verjaardag van zijn priesterwijding in 1892.'

De tweede aantijging betrof naast de dispensatie die Schaepman zich vanwege zijn drukke werkzaamheden heeft laten geven van het brevieren (lopend bidden) en het op zondag nauwelijks de Heilige Mis celebreren, de

kleding van Schaepman. 'In plaats van een wijze van kleden aan te nemen die min of meer gelijk is aan die welke de Internuntius aanneemt in de stad, dat wil zeggen broek, jas, boord en cilinderhoed, draagt hij, evenals de Engelse priesters, geen boordje meer en vervangt dit door een zwarte das, als van een journalist, draagt hij wel een zwarte hoed, maar een als van een plattelands koopman'. Vervolgens vermeldde Lorenzelli dat Schaepman, aldus gekleed, 'begon op te treden en te praten met zijn handen in zijn broekzakken, wat afgekeurd wordt ook door de Protestanten, als zijnde onbehoorlijk en hooghartig... Het valt niet te ontkennen dat deze kleinigheden, die onschuldig afgedaan worden door Schaepman, een slechte uitwerking hebben, vooral op de jeugdige clerus van Utrecht, die zich gemakkelijk overgeeft aan de vrije en studentikoze manieren naar het voorbeeld van Schaepman, die toch een groot professor is en een man op de hoogte van de tijden.'

De derde klacht - en hier werd al zwaarder aan getild - had betrekking op Schaepmans conformerende houding ten aanzien van de ideeën van ARP-leider Kuyper - 'de restaurateur van het verwoede calvinisme'. Het feit dat Schaepman de door Kuyper gepropageerde antithese (dat wil zeggen de politieke samenwerking tussen protestanten en katholieken, tegen de vrijzinnigen) onderschreef, werd door de katholieke geestelijkheid niet geapprecieerd. Lorenzelli vermeldde in zijn rapport: 'Het delicate respect, dat Schaepman aan den dag legt tegenover het hoofd van de Calvinisten is te groot en schadelijk: hij laat soms na dwalingen van een zeer ernstige draagwijdte te weerleggen, zoals gebeurde in november 1893 ter gelegenheid van de oppositie die Kuyper bood in zijn krant 'De Standaard' tegen de aanstelling van een gezantschap bij de Heilige Stoel. Schaepman had de noodzaak gezien om tegen de oppositie van Kuyper in te gaan en vroeg mij om advies. Ik ried hem herhaaldelijk te antwoorden op die sophismen van Kuyper, waarop ik doelde in mijn rapport no.10, van 21 november 1893, maar in feite deed hij niets. Ik begrijp dat men deze nalatigheid niet kan toeschrijven aan een gebrek aan ijver voor de rechten van de Heilige Stoel, daar Schaepman wat dit betreft altijd veel inzet heeft betoond, maar het is echter waar, dat het respect voor Kuyper en het verlangen de gunst van zijn volgelingen niet te verliezen, hem doen zwijgen ook wanneer het goed zou zijn geweest te spreken.'

De vierde beschuldiging was de zwaarste, en gold Schaepmans positieve oordeel over het kieswetsvoorstel van Tak van Poortvliet. Volgens de internuntius kwamen deze voornemens zelfs inhoudelijk neer op het zo verderfelijke algemeen kiesrecht - en van de volkssoevereiniteit wilde de internuntius niets weten. Lorenzelli schreef hierover aan Rome: 'Schaepman zaait tweedracht in het kamp van de Katholieken en hij brengt het land in wanorde met zijn te democratische ideeën. Deze beschuldiging is maar al te waar en valt niet met zijn zuivere intentie te excuseren. Hij is een onvoorwaardelijk aanhanger geworden van het wetsvoorstel van Tak, dat wil zeg-

gen van het algemeen kiesrecht. Het is helaas waar, dat het idee van het algemeen kiesrecht, gelanceerd door Schaepman, bij de Hollandse Katholieke bevolking, die gewoonlijk rustig is en zich afzijdig houdt van de politiek, onrust te weeg brengt en de geesten in beweging brengt. Hij provoceert hen tot kritiek en opstandigheid tegen de priesters en de bisschoppen die een andere mening zijn toegedaan. En naar mate Schaepman winst boekt verliest de kerk aan gezag... Hij wordt in zijn inzichten niet alleen door mij tegengesproken, maar ook door de meerderheid van de Hollandse afgevaardigden, zowel Katholieken als Protestanten. Zijn koppigheid met betrekking tot zijn eigen inzichten is een feit. Als hij een beetje volgzaam was zou hij moeten bedenken dat in het huidige ogenblik het algemeen kiesrecht in hem niet een supporter zou moeten vinden. Zelfs als de rechtvaardigheid van een dergelijk kiesrecht onweerlegbaar was, zou hij moeten begrijpen dat het geen goede zaak is om mee te werken aan het succes van Tak, die ook van plan is om de tegenwoordige schoolwet af te schaffen. Het getuigt niet van christelijke en priesterlijke wijsheid om, tegen alle Katholieke gedeputeerden in en tegen het gevoelen van het Episcopaat en de Internuntius in, zich te scharen, tot droefheid der goeden en der conservatieven, onder de maçonnieke groep van radicalen, hoewel hij dat slechts doet op electoraal en politiek terrein. Om hem van deze weg terug te brengen en de totale afscheiding van Schaepman van de Katholieke partij te verhinderen, heb ik hem 24 maart geschreven dat ik hem dringend moest spreken voor afgelopen dinsdag. Maar in plaats van te komen, telegrafeerde hij dat hij absoluut verhinderd was omdat hij net uit België was teruggekeerd. Op 27 maart verenigden zich enkele Katholieke Afgevaardigden om een manifest op te stellen dat een uitbreiding van het kiesrecht slechts toestond binnen de grenzen van de grondwet. Het manifest verscheen op 2 april in de couranten en was getekend door alle Katholieke afgevaardigden en senatoren. De algemene opvatting heerst dat Schaepman het manifest niet zal ondertekenen en dus, tezamen met zijn krant 'Het Centrum', een *schandalige verdeeldheid* van de Katholieke krachten te weeg zal brengen. Schaepman doet de arbeiders geloven dat zij met het algemeen kiesrecht het geluk op aarde zullen hebben. De blinden zullen tot leiders worden.

Deze dingen uiteengezet hebbende veroorloof ik mij Uwe Eminentie te smeken mij instructies te willen geven op de volgende punten:

1. Als Schaepman het manifest niet zal ondertekenen en zich van de andere Katholieken zal afscheiden kan ik hem dan vanuit een hoger bevel schrijven dat hij zich met de anderen moet verenigen door alsnog het manifest te ondertekenen en dit te publiceren door middel van een openbare brief in de couranten?
2. Als hij dat weigert te doen, zou ik dan aan de Aartsbisschop kunnen schrijven dat deze Dr. Schaepman met enige straf dreigt?
3. Als hij zich ook doof houdt voor deze aanmaningen, of als hij in zijn krant 'Het Centrum' tweedracht zou zaaien, zou ik dan de Aartsbisschop

mogen aanmoedigen om, samen met de anderen, een akte van publieke afkeuring van die krant te doen laten uitgaan?

Daar de tijd dringt,⁵ vraag ik U pardon dat ik er aan durf toe te voegen dat de geëerde instructies van Uwe Eminentie des te effectiever zullen zijn naarmate zij mij eerder bereiken.

In de zeer eerbiedwaardige afwachting van deze, buig ik mij voor de kus van het heilige purper en ik heb de eer te herhalen dat ik de zeer nederige, zeer devote, zeer verplichte slaaf van Uw zeer eerbiedwaardige Eminentie ben, Benedetto Lorenzelli, Apostolisch Internuntius.'

5. Reactie van Rome

Er kwam antwoord uit Rome in de vorm van een telegram, dat vanwege het geheime karakter van de zaak was gecodeerd. Uit het telegram viel af te lezen dat de door internuntius Lorenzelli voorgestelde maatregelen niet gewenst waren, hetgeen werd uitgelegd in de volgende brief. Openlijke maatregelen zouden de situatie maar verslechteren en de internuntius in een moeilijke positie tegenover de Nederlandse regering brengen. Verder drong het Vaticaan erop aan om deze zaak geheel buiten de publiciteit te houden. Wat de internuntius wél moest doen was voor Schaepman misschien nog erger, aangezien de paus zich er nu persoonlijk mee ging bemoeien. De Heilige Vader meende namelijk '...dat de houding van Dr. Schaepman in de kwestie van het algemeen kiesrecht de eenheid tussen de katholieken verbreekt, die eenheid die juist weer is hersteld met het door alle anderen aangenomen manifest, en dat hij daarmee de katholieke zaak schaadt en bovendien theorieën verkondigt die niet van de Heilige Stoel zijn en dat dit de Heilige Vader ten zeerste spijt en dat hem dit op persoonlijke en vertrouwelijke wijze moet worden medegedeeld'.⁶

Op 6 april 1894, vier dagen voor de verkiezingen, kwijtte Internuntius Lorenzelli zich van zijn door de paus opgedragen taak en liet hij Schaepman bij zich ontbieden. Deze is ongeveer een uur bij hem gebleven. Lorenzelli bracht de boodschap van de paus - en zijn interpretatie ervan - op een persoonlijke en vriendschappelijke wijze over, zoals hij nog de zelfde avond aan Rome rapporteerde.⁷ Schaepman was danig geschrokken en liet terstond de internuntius weten dat hij zijn zetel in de Tweede Kamer wilde opgeven. Deze was echter een andere mening toegedaan en antwoordde hem '...dat dit niet de bedoeling is van de verheven wensen van de Heilige Stoel, en dat het ook mijn overtuiging is dat een dergelijk vertrek niet door Zijne Heiligheid gewenst zou zijn, maar dat Hij alleen verandering wil van de idee omtrent het algemeen kiesrecht, met name ten gunste van het grote goed van de eenheid tussen de katholieken'.

De volgende dag liet de internuntius Schaepman nogmaals weten hoe ongehoord zijn voorstel was om de Tweede Kamer te verlaten. Hij stuurde hem een kaart waarin hij vermeldde dat Schaepman deze gedachte als *tentazione*

di diavolo (verleiding van de duivel) had te bestrijden.⁸ Immers, als Schaepman zijn kamerzetel eraan zou geven, zou het voor de buitenwereld kenbaar worden dat hij in conflict was geraakt met de katholieke kerk. Dit zou de indruk kunnen wekken dat deze zich met politieke kwesties inliet. De betrokkenheid van de katholieke kerk met de Nederlandse politiek moest zo min mogelijk aan de openbaarheid worden prijs gegeven, gezien de toch al zo delicate betrekkingen tussen het Vaticaan en Den Haag.

6. Politiek spreekverbod van bisschop Bottemanne

Inmiddels was Schaepman geen tijd vergund om deze slag te boven te komen, want een nieuwe onheilstijdning was reeds in aantocht. Op maandag 16 april 1894, acht dagen voor er in twee kiesdistricten een herstemming over zijn afvaardiging naar de Tweede Kamer zou plaats vinden, werd hem - zoals Schaepman later aan staatssecretaris Rampolla zou schrijven - door bisschop Bottemanne "'in naam van de Almachtige God" verboden redevoeringen te houden in zijn diocees zonder zijn schriftelijke toestemming, hetzij in verkiezingsbijeenkomsten, hetzij in katholieke kringen, hetzij in arbeiderskringen'. De bisschop zei tot deze voor Schaepman smartelijke ingreep te hebben moeten overgaan, aangezien God hem de leiding van het bisdom had toevertrouwd en Hij hem daar over rekenschap zou vragen.⁹ Schaepman heeft zich aan dit verbod onmiddellijk onderworpen. Hij stelde daarbij wel als voorwaarde dat hij in Rome in beroep mocht gaan tegen dit verbod.

Op 21 april 1894 stelde Lorenzelli Rampolla in Rome op de hoogte van het door Bottemanne aan Schaepman opgelegde spreekverbod. De internuntius schreef dat hij het met het spreekverbod eens was, omdat de bisschop geen andere mogelijkheid zou hebben gehad. Verder meldde hij: 'Ik kan niet verzuimen op te merken dat als Schaepman meer rekening had gehouden met de pauselijke boodschap hem gedaan op 6 april, hij zich niet de maatregelen genomen door de Bisschop van Haarlem op de hals zou hebben gehaald. Maar Schaepman heeft er de voorkeur aan gegeven door te gaan het volk het hoofd op hol te brengen. Hij doet alsof hij zich heeft terug getrokken, maar hij gaat door met electorale campagnes. Op de avond van de 18e april sprak hij in Hilversum. Een van zijn holle frasen luidde dat hij genoodzaakt was zich af te zonderen van de andere Katholieke afgevaardigden om verenigd te blijven met het volk. Onnodig daaraan toe te voegen dat dergelijke woorden begroet werden met een waanzinnig, werkelijk waanzinnig applaus. Het was een opruiende explosie van populaire retoriek.'¹⁰

7. Schaepman gaat bij het Vaticaan in beroep

Intussen had Schaepman bij het Vaticaan beroep aangetekend. In zijn aan kardinaal Rampolla gerichte beroepsschrift stelde hij dat het juist nu van zo buitengewoon belang was dat de Tweede-Kamerkandidaten verkiezingstoe-

spraken voor de kiezers in de districten konden houden. Verder verhaalde hij van de 'situation difficile et même très triste' waarin hij was geraakt. Aan het verzoek van de paus het manifest alsnog te ondertekenen wilde Schaepman geen gehoor geven, in de eerste plaats omdat hij de ongrondwettigheid van het wetsvoorstel Tak van Poortvliet niet kon inzien en in de tweede plaats omdat hij daarmee zijn hele verleden zou verloochenen. Hoe zou hij nu het manifest kunnen ondertekenen, terwijl hij verscheidene malen en laatstelijk nog op 6 maart, in de Kamer en elders verklaard had geen enkel conflict te kunnen zien tussen de grondwet en Taks voorstel waarvan de katholieke kamerclub meende dat het 'een bittere grap was ten aanzien van de wet die aan het land ten grondslag lag'? Nee, gezien zijn opstelling in het verleden ten aanzien van de uitbreiding van het kiesrecht zag Schaepman geen kans de wil van de paus te eerbiedigen, zonder zich tegenover de Kamer onmogelijk te maken. Hetgeen hem naar zijn inzien restte, was nogmaals blijk te geven van zijn bereidheid om op het eerste teken van de Heilige Stoel, en op ieder ogenblik, zijn mandaat van afgevaardigde neer te leggen en het politieke leven te verlaten. Hij zou dit dan, zoals hij in zijn beroepsschrift schreef, met opgeheven hoofd, als waardig priester en als man van eer willen volbrengen.

Er zijn tot nu toe geen documenten in het Vaticaan Archief gevonden waaruit valt op te maken of Rome het spreekverbod naar aanleiding van het door Schaepman ingestelde beroep, ongedaan heeft gemaakt. De kwestie werd echter snel minder relevant. De herstemmingen bezorgden de 'anti-Takkiannen' definitief de overwinning. Zodoende was een kiesrechtvoorstel in de geest van Tak definitief van de baan. De moeilijkheden die Schaepman op dit punt ondervond, raakten zo op de achtergrond.

Schaepman zelf schreef overigens nog over zijn standpunt inzake het kiesrecht aan staatssecretaris Rampolla dat hij de internuntius had meegedeeld dat hij altijd de theorie van het algemeen kiesrecht had verworpen en haar nog steeds verwierp. Verder verklaarde hij: 'Maar aangezien ik de dag zie naderen waarop iets dergelijks in ons land zal worden ingevoerd, heb ik altijd de Katholieken aangespoord om er zich op voor te bereiden in plaats van zich er vruchteloos en tevergeefs tegen te verzetten.' In een artikel in *Het Centrum* had Schaepman in april 1894 nog geschreven dat hij liever had gezien dat er tussen 1870 en 1887 een geleidelijke uitbreiding van het aantal kiezers had plaats gevonden, maar de wetgever rustte en de volksgeest ging vooruit en wilde thans van geleidelijkheid niets weten.

Uiteindelijk is er een verzoening tussen Schaepman en de katholieke kamerclub tot stand gekomen. Het conflict was van de agenda verdwenen en maakte plaats voor een sfeer van welwillendheid van de katholieke kamerleden jegens Schaepman.

8. De katholieke kamerclub onder bisschoppelijke curatele?

Nadat de stembussen hadden gesproken, kon Schaepman weer zitting nemen in de Tweede Kamer. De pogingen van Bottemanne om het katholieke politieke leven te beïnvloeden, waren nog niet geëindigd. De Haarlemse bisschop zon op een mogelijkheid om katholieke kamerleden in het gareel van hun geestelijke superieuren te houden.

Op 30 april 1894 liet Bottemanne het katholieke Tweede-Kamerlid Th.L.M.H. Borret bij zich roepen. Borret zou later aan Rampolla schrijven: 'Ik ging onmiddellijk op zijn uitnodiging in en, na mij te hebben gelukgewenst met mijn herverkiezing, waaraan Z.E. mij zei voor een groot deel te hebben bijgedragen door middel van zijn persoonlijke tussenkomst, liet Z.E. mij zijn voornemen weten om de politieke leiding in eigen hand te willen nemen.'¹¹ Volgens Bottemanne was deze ingreep noodzakelijk om de goede geest in de katholieke partij te herstellen. Dit was volgens hem alleen mogelijk, wanneer de katholieke kamerclub elke kwestie van enig belang waarover geen eenstemmigheid bestond, aan het oordeel van de aartsbisschop zou onderwerpen. Deze zou alvorens zijn oordeel over een bepaalde kwestie tegenover de kamerleden uit te spreken, weer eerst de bisschoppen raadplegen. Borret moest dit plan aan zijn collega's mededelen, zo stelde Bottemanne voor.

Borret was fel tegen en wilde nog niet meteen deze kwestie aan de kamerclub voorleggen. Op geraffineerde wijze schreef hij op 4 mei 1894 aan Bottemanne: 'Monseigneur, Alvorens met mijn vrienden te beraadslagen over het voorstel dat U.E. mij gedaan heeft, heb ik gemeend me geheel en al te voegen naar Uw bedoelingen door de zaak te onderwerpen aan het voorafgaand oordeel van Z.E. Mgr. de Aartsbisschop. Z.E. wenst, alvorens een beslissing te nemen, de letterlijke tekst te kennen van Uw voorstel en Zij heeft mij bijgevolg opgedragen mij te wenden tot U.E. met het nederige verzoek mij schriftelijk Uw voorstel te willen herhalen opdat ik het kan voorleggen aan Z.E. Mgr. de Aartsbisschop.'¹²

Al de volgende dag kreeg Borret antwoord van bisschop Bottemanne. Deze verklaarde dat hij vurig verlangde dat er een voortreffelijke verstandhouding zou zijn in de katholieke partij en ook tussen de katholieke leden van de Kamer. Verder meende Bottemanne: 'Het kan zich voordoen dat er verschil van mening is tussen deze leden, zelfs over zeer belangrijke punten, en naar mijn zeer persoonlijke overtuiging kan de goede verstandhouding niet bewaard worden als het Kerkelijk gezag - het Episcopaat - niet tussen beide komt in bepaalde zaken om zijn oordeel te geven.'¹³ Verder schreef de bisschop dat er slechts bij onenigheid over zaken van groot belang de noodzaak bestond die te onderwerpen aan het oordeel van de aartsbisschop, die op zijn beurt de bisschoppen weer zou raadplegen.

Opnieuw schreef Borret aan Bottemanne een brief, waaruit tot grote irritatie van de halsstarrige bisschop bleek dat de geachte afgevaardigde niet erg

voor zijn plan geporteerd was. Borret schreef: 'Zoals U.E. zich zal herinneren nam ik 30 april jl. de vrijheid om op te merken dat naar mijn zeer persoonlijke overtuiging een dergelijk besluit in ons Land zou neerkomen op een vrijwillig opgeven door de Katholieke partij van iedere invloed op het bestuur in politieke zaken.'¹⁴ Niettemin kreeg Borret van bisschop Bottemanne de opdracht om de kwestie in de eerstvolgende kamerclubvergadering aan de orde te stellen. Bottemanne nam alvast een voorschot op de afloop van deze zaak door Borret tevens te laten weten dat de katholieke kamerclub een welwillende houding moest aannemen ten opzichte van de gematigde liberale partij. Dit zou naar de mening van de bisschop van meer voordeel voor de katholieke zaak zijn dan een hernieuwde coalitie met de ARP.

Omdat Bottemanne niet van zijn besluit was af te brengen, legde Borret de zaak in een uitvoerige brief, met bijlagen over de situatie van de katholieke partij in Nederland en kopieën van de gevoerde correspondentie, voor aan de Vaticaanse staatssecretaris Rampolla, met het verzoek te interveniëren. Zijn brief vangt aldus aan: 'Eminence, omdat Sa Grandeur Monseigneur de Bisschop van Haarlem mij belast heeft met een politieke opdracht die, naar mijn zeer persoonlijke overtuiging, betreurenswaardige gevolgen zou hebben voor de Katholieke zaak van mijn Land, heb ik mij gewend tot Sa Grandeur Monseigneur de Aartsbisschop van Utrecht met het nederig verzoek te willen interveniëren bij 'Sa Grandeur Monseigneur de Bisschop van Haarlem' en hem aan te sporen terug te komen van zijn voorstel.' Vervolgens verhaalde Borret dat hij met zeer veel welwillendheid en vriendelijkheid door aartsbisschop P.M. Snickers was ontvangen en dat deze eveneens het grote gevaar onderkende waaraan het aannemen van de voorgestelde maatregel de katholieke zaak van het land zou blootstellen. De aartsbisschop aarzelde echter nog om een definitieve beslissing te nemen; het enige wat hij wilde doen was de tenuitvoerlegging van de opdracht, die Bottemanne aan Borret gaf, uit te stellen. Een definitieve beslissing wilde Snickers, die niet tegen Bottemanne was opgewassen, pas geven als hij de bisschop zelf had gesproken.

Borret was dan wel voor korte tijd ontheven van zijn plicht om de andere katholieke kamerleden op de hoogte te stellen van de plannen van de bisschop, maar hij vreesde dat als hij talmde met de opdracht van Bottemanne, deze hiervoor een ander zou uitzoeken. En deze, zo veronderstelde Borret, zou wellicht meer genegen zijn de opdracht te volvoeren, in plaats van haar te bestrijden, zoals hij. Borret meende inmiddels te hebben waargenomen dat de bisschop van Haarlem bereidwilligen had gevonden. Er was dus haast geboden. Daarom had hij zich tot Rampolla gewend, aan wie hij in het slot van zijn brief liet weten: 'Ik verstout mij dus Uwe Eminentie te smeken in deze kwestie te willen interveniëren en een maatregel te willen voorkomen die voor lange tijd, zo niet voor altijd, iedere politieke actie van de Katholieke partij in ons land zou lam leggen, die, als de zaken goed aangestuurd worden, na de uitbreiding van het kiesrecht een mooie toekomst zou heb-

ben.' Verder schreef Borret dat hij grote waarde hechtte aan zijn reputatie als goed katholiek en dat hij Rampolla oneindig dankbaar zou zijn indien deze zich zou verwaardigen in twee woorden zijn goedkeuring uit te drukken over de manier waarop hij de zaak behandelde.¹⁵

Wat betreft het laatste kon Borret gerust zijn. Rampolla was zeer tevreden over hem. Maar over datgene waar het Borret nu juist om te doen was, namelijk of hij genegen was in deze kwestie te interveniëren, bleef de staatssecretaris vaag. Wat hij het kamerlid niet liet weten was zijn intentie om internuntius Lorenzelli op de hoogte te stellen van de plannen van Bottemanne en hem meteen om zijn advies te vragen.¹⁶ De internuntius liet zich deze mogelijkheid niet ontgaan.¹⁷ In plaats van een advies had hij een voorstel dat nog verder ging. Hij liet weten dat er in Nederland in feite geen politieke leider te vinden was. Dat maakte het volgens hem noodzakelijk dat de kerkelijke autoriteiten er de eenheid moesten handhaven. In genoemde kwesties zou niet alleen het hoofd van het episcopaat betrokken moeten worden, maar ook de internuntiatuur. Lorenzelli stelde Rampolla voor om een blijvend contact tussen de aartsbisschop en de katholieke kamerleden te realiseren. Dit zou zijn vorm moeten krijgen door middel van een driemanschap, dat tegelijk zou kunnen functioneren als *direttrice del partito*. Immers, de internuntiatuur was ook in zoveel zaken geïnteresseerd, men hoefde maar te denken aan de gezantschapskwestie. En als die voorgestelde contacten slechts mondeling zouden geschieden en dus niets op papier werd gesteld, dan was geheimhouding zeer wel mogelijk en was een en ander zeer goed uit te voeren.¹⁸ En wat betreft Bottemanne: deze stond in dit plan geheel aan de kant van de internuntius.

9. Slot

Hoe deze kwestie uiteindelijk is afgelopen valt niet uit de archivalia te distilleren; tot op heden zijn daarover geen documenten gevonden. Wellicht heeft Rampolla zijn veto over het plan uitgesproken. Vast staat wel dat de katholieke kamerclub in zijn geheel zich onafhankelijk is blijven opstellen.¹⁹ Het valt dan ook aan te nemen dat Bottemanne en de internuntius hun plannen niet hebben kunnen doorzetten.

Deze poging om het katholieke politieke leven onder het gezag van het episcopaat te stellen, lijkt samen te hangen met de gemeenschappelijke afkeer die Bottemanne en Lorenzelli hadden van Schaepman en zijn vooruitstrevende denkbeelden. Daarbij moet in ogenschouw worden genomen dat het handhaven van de eenheid onder de katholieken, ook in Nederland, door de tijden heen een belangrijk devies is geweest van de rooms-katholieke kerk. En zoals internuntius Lorenzelli beschreef, zaaide Schaepman met zijn ideeën tweedracht onder de katholieke bevolking. De omstandigheid waar bisschop Bottemanne dan ook op doelde toen hij liet weten dat een bepaalde mate van toezicht noodzakelijk was om de goede verstandhouding in de ka-

tholieke partij te herstellen, was zonder meer de dissidente positie die Schaepman had ingenomen ten tijde van de kiesrechtkwestie.

Het Tweede-Kamerlid Borret, die de praktijk van het functioneren van de katholieke kamerclub van dichtbij meemaakte, was over de oorzaak van de breuk in de katholieke kamerclub een andere mening toegedaan. Hij schreef namelijk aan Rampolla: 'Ik veroorloofde mij de aandacht van Z.E. te vestigen op het feit dat ik naar mijn eer en geweten ervan overtuigd was dat het enige obstakel bij de goede verstandhouding tussen de Katholieken in de Kamer niets anders was dan de geheime jalouzieën en de kwetsbaarheid in gevoelens van enkelen onder hen.'²⁰ Hij lichtte dit toe door een beschrijving te geven van het samengaan - na de grondwetsherziening van 1887 - van de katholieken en de anti-revolutionairen in het kabinet-Mackay, wat leidde tot een wet die een rijksbijdrage aan de bijzondere lagere scholen mogelijk maakte. Dit alles was volgens Borret de prestatie van Schaepman geweest. En volgens Borret was het de invloed van deze priester-politicus, die de afgunst opwekte van sommige andere katholieke kamerleden.

Wat er verder ook van zij, voor de priester-politicus en dichter Schaepman was het een moeilijke tijd geweest. Met de opvolger van Lorenzelli, de in 1896 in Den Haag geplaatste internuntius Tarnassi, heeft Schaepman wel een goede verstandverhouding gehad. Tegen het einde van de eeuw viel Schaepman een Vaticaanse onderscheiding ten deel. In 1901 gaf Schaepman te kennen dat hij bij zijn zilveren jubileum als kamerlid in 1905 wilde aftreden. Op 21 januari 1903 evenwel, het jaar waarin ook paus Leo XIII en bisschop Bottemanne heengingen, was het dat Schaepman tijdens een als herstelperiode bedoeld verblijf in Rome, op achtenvijftigjarige leeftijd, 'in de eeuwigheid herademde'.²¹

noten

1. Ik stuitte op deze merkwaardige kwestie in het kader van een onderzoek naar het lastverbod. Dit lastverbod is neergelegd in artikel 67 lid 3 van grondwet en behelst het verbod dat kamerleden ten aanzien van hun stemgedrag in de Kamer opdrachten ontvangen. Zie M. Arntzenius, 'Het lastverbod anders bezien. Over binding van volksvertegenwoordigers door anderen dan politieke partijen; toegelicht aan de hand van een geschiedverhaal'. Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Groningen, februari 1996.

Prof.dr. J.A. Bornewasser heeft mij op het bestaan van deze en enkele andere gevallen van kerkelijke bemoeienis met het katholieke politieke leven gewezen. Bornewasser zelf heeft hieraan in twee publikaties aandacht besteed. Zie *idem*, 'Beraad tegen wil en dank. Het Nederlandse episcopaat en de politiek', in: G. Ackermans e.a., red., *Kerk in beraad. Opstellen aangeboden aan prof.dr. J.C.P.A. van Laarhoven*, Nijmegen, 1991, 279-300; en *idem*, 'Curiale appreciaties van de priester-politicus Schaepman', in: *Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen afdeling*

- letterkunde*, 49 (1986), 7, 212-249. Drs. J.P. de Valk, werkzaam bij het Nederlands Instituut te Rome, die een analytische inventarisatie maakte van de negentiende-eeuwse Vaticaanse archiefstukken met betrekking tot Nederland, is zo vriendelijk geweest mij kopieën te zenden van documenten met betrekking tot de kwestie-Schaepman.
2. Zie G. Brom, *Schaepman*, Haarlem, 1936, 59.
 3. Brief van Rampolla aan Lorenzelli, 11 december 1893; in: archief van de Haagse nuntiatuur, Archivio Segreto Vaticano, Aja, busta 27.
 4. Rapport Schaepman, opgesteld door Lorenzelli en gericht aan Rampolla, 30 maart 1894; in: Segreteria di Stato (SdS; Archief van de Staatssecretarie), rubr. 256, 1894, fasc. 3, f. 131-135.
 5. Aangezien de verkiezingen tien dagen later zouden plaatsvinden en het manifest tot de kiezers gericht was, was er haast geboden.
 6. Telegram van Rampolla aan Lorenzelli; in: SdS, rubr. 256, 1894, fasc. 3, f. 130.
 7. Brief van Lorenzelli aan Rampolla, 6 april 1894; in: SdS, rubr. 256, 1894, fasc. 3, f. 141-147.
 8. Beroepschrift Schaepman gericht aan Rampolla, 24 april 1894; in: SdS, rubr. 256, 1894, fasc. 3, f. 163-164.
 9. De aartsbisschop van Utrecht Snickers heeft het spreekverbod ook in zijn diocees van toepassing verklaard. Zie het Archief Bisdom Haarlem, 211.111.04/3.
 10. Brief van Lorenzelli aan Rampolla, 21 april 1894; in: SdS, rubr. 256, 1894, fasc. 3, f. 22-23.
 11. Brief van Borret aan Rampolla, 18 mei 1894; in: SdS, rubr. 286, 1894, fasc. 3, f. 165.
 12. Afschrift van de brief van Borret aan bisschop Bottemanne, 4 mei 1894; in: SdS, rubr. 286, 1894, fasc. 3, f. 165.
 13. Afschrift van de brief van bisschop Bottemenne aan Borret, 5 mei 1894; in: SdS, rubr. 286, 1894, fasc. 3, f. 165.
 14. Afschrift van de brief van Borret aan bisschop Bottemanne, 7 mei 1894; in: SdS, rubr. 286, 1894, fasc. 3, f. 165.
 15. Brief van Borret aan Rampolla, 18 mei 1894; in: SdS, rubr. 286, 1894, fasc. 3, f. 165.
 16. Brief van Rampolla aan Lorenzelli, mei 1894; in: SdS, rubr. 256, 1894, fasc. 3, f. 165-169, 99-100.
 17. Zie ook Bornewasser, 'Curiale appreciaties'.
 18. Brief van Lorenzelli aan Rampolla, mei 1894; in: SdS, rubr. 256, 1894, fasc. 3, f. 101-104.
 19. Zie Bornewasser, Curiale Appreciaties, 30.
 20. Brief van Borret aan Rampolla, 18 mei 1894; in: SdS, rubr. 286, 1894, fasc. 3, f. 165.
 21. De laatste vier woorden zijn ontleend aan Brom, *op.cit.*, 85.